

Múdrosť ako spôsob poznania sveta a Boha u Paula Fiddesa¹

Matej Kováčik

Wisdom as a Way of Knowing the World and the Holy in Paul Fiddes This paper tries to introduce the way systematic theologian Paul Fiddes works with the biblical wisdom tradition. Fiddes sees surprising parallels between the way the wisdom tradition and today's late-modern period approaches the world and the knowledge of it. The article will show what he means by late-modern and where he sees the parallels. Then it will move to the epistemological claims, which can be derived from this notion, especially concerning the knowledge of the worldly and the holy and show what kind of theology Fiddes suggests in connection to them. It concludes with a short evaluation.

Významný baptistický systematický teológ Paul S. Fiddes sa vo svojom diele zaoberal veľkými témami systematickej teológie, ako christológia, trinitológia a podobne. Ako profesorovi teológie a literatúry mu vďačíme za obrovský prínos k dialógu medzi týmito odborními (prínos metodologického i aplikovaného druhu). V jednej zo svojich najnovších kníh *Seeing World and Knowing God*² sa vracia k svojej starej láske, múdroslovej literatúre. Štúdia,³ ktorá je na pomedzí systematickej teológie, biblistiky a filozofie, predkladá niekoľko téz, z ktorých sa tu pokúsime predstaviť základnú a úvodnú, ktorá tvrdí, že biblická múdroslovná literatúra výrazným spôsobom rezonuje s neskoromodernou náladou súčasnosti. Ďalej sa pozrieme na niekoľko z ďalších bodov knihy, ktoré nás budú zaujímať v súvislosti s epistemologickou úvahou o poznaní sveta a toho, čo je sväté. Text sa snaží zachytiť a interpretovať niektoré významné momenty Fiddesovej argumentácie a na ich základe načrtnúť základnú líniu jeho teologickej epistemológie vo vzťahu k tradícii múdrosti.

-
- 1 Tento článok bol podporený programom Univerzitní výzkumná centra UK č. 204052.
  - 2 Paul S. Fiddes, *Seeing the World and Knowing God: Hebrew Wisdom and Christian Doctrine in a Late-Modern Context*, Oxford: Oxford University Press, 2013.
  - 3 Jedná sa o prepracovanú verziu série prednášok z oxfordských Bampton Lectures, ktoré Fiddes predniesol v roku 2005.

1. Paul Fiddes a múdroslovná tradícia

V súvislosti s možnosťami poznania spomína Fiddes múdrosť a múdroslovnú literatúru už napríklad vo svojej staršej knihe *Freedom and Limit*,⁴ kde, v konfrontácii s Northropom Fryeom, navrhuje vlastnú tézu o forme kresťanského biblického naratívu.⁵ Kresťanský príbeh má podľa Fiddesa tvar línie napätia, a to napätia medzi slobodou ľudskej existencie a jej obmedzením. Toto napätie preňho výborne zachytáva tradícia múdrosti:

Učiteľ múdrosti na jednej strane pozoruje vzorce vo svete prírody a v ľudskom chovaní, z čoho nadobúda pomerne veľké sebavedomie, že sa dokáže pohybovať naprieč zložitou životu. To dokáže pomocou smerníc, ktoré potom, často formou prísloví, odovzdáva ďalej. Na druhej strane však vníma hranice svojej múdrosti: existujú faktory, ktoré pod kontrolu nikdy nedostane, aj keď pozoruje, kalkuluje a dedukuje.⁶

Inými slovami tu v protiklade stojí schopnosť človeka nahliadať a poznávať realitu mimo svoj bezprostredný kontext s obmedzeniami, ktoré túto schopnosť vždy nutne sprevádzajú. Múdroslovní autori dokážu kom-

---

4 Paul S. Fiddes, *Freedom and Limit: A Dialogue Between Literature and Christian Doctrine*, Macon: Mercer University Press, 1999.

5 Podľa Fiddesa potrebujeme byť schopní načrtnúť aspoň základné obrysy niečoho, čo by sa dalo nazvať kresťanským príbehom, teda určitý naratív, ktorý by zastupoval kresťanskú vieru v dialógu s ostatnými príbehmi. Stredobodom zápletky tohto príbehu je podľa Fiddesa jednoznačne inkarnácia. Čo ale jednoznačné nie je, je akú formu či tvar bude mať náčrt širšej zápletky kresťanského naratívu. Svoj vlastný návrh predstavuje na pozadí a v opozícii k návrhu významného literárneho kritika Northropa Fryea: „Ak ju vnímame ako ‚božskú komédiu‘, celá Biblia je súčasťou príbehu tvaru U, kde, ako vidíme, človek na začiatku knihy Genesis stráca strom i vodu života a získava ich späť na konci Zjavenia.“ (Northrop Frye, *The Great Code: The Bible and Literature*, New York, N.Y.: Harvest Book, 1983, 169.) Naproti tomu Fiddes navrhuje iný náčrt formy kresťanského príbehu, v zmysle určitej dialektickej línie napätia: medzi slobodou, ktorú človek ako obraz Boží užíva, a jeho obmedzenosťou: „Ľudské bytosti sú zároveň prachom zeme i obrazom Božím, zároveň obmedzené svojim prostredím, i voči nemu slobodné. Redaktor, ktorý spojil dva príbehy o stvorení očividne vnímal význam oboch strán a to, že spolu tvoria jedinečné napätie ľudského života. Sme slobodní i limitovaní; dokážeme načrieť von zo seba a svojho sveta, pritom sme však koneční.“ (Fiddes, *Freedom and Limit*, 53.) Na tomto mieste sa touto Fiddesovou tézou nebudeme hlbšie zaoberať, čiastočne sa k nej ešte vrátíme neskôr. Uvádžame ju preto, že okrem iného je to práve prítomnosť múdroslovného žánru v biblickom kánone, ako ho chápe Fiddes, tým, čo dáva tejto jeho téze muníciu.

6 Fiddes, *Freedom and Limit*, 53. Dodávame, že tento, ako aj všetky ďalšie citácie z anglického originálu, sú prekladom autora tohoto textu.

binovať sebavedomie a epistemologický optimizmus s pokorou tvárou tvár k neznámemu, ako ilustruje napríklad text: „Človek vo svojom srdci plánuje, odpoveď však prichádza od Hospodina.“ (Prís 16,1,⁷ motív sa v tejto kapitole opakuje niekoľkokrát). Táto dialektika stojí v základe Fiddesovej naratívnej teórie,⁸ no postavené na nej budú aj jeho epistemologické úvahy, ktorým sa tu budeme venovať.

Text, z ktorého budeme primárne vychádzať, *Seeing the World and Knowing God*, patrí k najnovším Fiddesovým textom. Nie je náhodou, že sa systematický teológ po dlhšej dobe vracia k téme múdrosti. V Oxforde totiž v roku 1976 obhájil dizertáciu na tému „The Hiddenness of Wisdom in the Old Testament and Later Judaism“⁹ a aj keď sa jeho odborom pôsobenia stala systematická teológia, otázky skrytej múdrosti s ním zostali a ako sám uvádza: „odvtedy som s nimi žil vo všetkom, čomu som sa venoval.“¹⁰

Niekoľko myšlienok tejto knihy sa pokúsi interpretovať aj tento text, primárne tézu, že „existuje spoločná pôda, medzi hebrejskou múdrosťou a neskoromoderným svetom“.¹¹ O to sa budeme snažiť v niekoľkých krokoch. Najprv stručne predstavíme Fiddesovu definíciu súčasnej, teda *neskoromodernej* (v kontraste s bežnejším, ale menej užitočným označením *postmoderná*) situácie. Následne vysvetlíme, ako by mohla táto situácia rezonovať s biblickou múdroslovnou tradíciou. Nakoniec sa pokúsime o zhrnutie a zjednodušené podanie epistemologických momentov Fiddesovej tézy, vo vzťahu k poznaniu svetského a svätého.

2. Definícia neskoromodernej situácie

Ak máme zhodnotiť či vysvetliť Fiddesovu myšlienku o zhodách medzi hebrejskou múdrosťou a súčasnou situáciou, musíme ukázať, čo sa tu myslí súčasnou situáciou. O Fiddesovi by sa dalo s určitými výhradami hovoriť ako o postmodernom teológovi. Tieto výhrady dobre ilustruje jeho vlastná definícia neskoromoderného kontextu. Fiddes odmieta pomerne

---

7 Všetky biblické texty sú citované z: *Biblia, Slovenský ekumenický preklad*, prvé opravené vydanie, 2008. Podľa tohoto prekladu sú uvedené aj skratky jednotlivých biblických kníh.

8 Vid' poznámka č. 4.

9 Fiddes, *Seeing the World*, vi.

10 Fiddes, *Seeing the World*, vii.

11 Fiddes, *Seeing the World*, 19.

ustálený a pomerne neužitočný termín *postmoderna*. Presnejšie povedané, odmieta ho ako popis súčasnej situácie. Namiesto toho sa pridáva k autorom, ktorý hovoria o svete *neskorej moderny*. Prvý z termínov totiž naznačuje, že modernizmus/moderna je niečo ukončené, niečo, čo už máme za sebou.

Fiddes naopak uvádza príklady kontinuity medzi modernou a postmodernou. Je to napríklad spôsob, akým takzvaní postmoderní filozofi vychádzajú z mysliteľov tak nepostmoderných, ako sú napríklad Kant či Husserl. Náš vek charakterizuje snaha o poznanie, rovnako ako podozrievavosť k veľkým naratívom. Pri veľkom zjednodušení sa dá povedať, že modernizmus si bežne asociujeme s vierou vo vedu, metódu a veľké príbehy a postmodernizmus práve so skepsou k spomínanému. Neskoromoderný svet sa podľa Fiddesa ukazuje ako zvláštny mix oboch. Napríklad skepticizmus ohľadom vedeckej metódy nenarušil nárast závislosti na moderných technológiach a podobne.

Fiddes samozrejme nezostáva u takto jednoduchej definície a podáva vlastný výklad jednotlivých zložiek tohoto myšlienkového ovzdušia. Moderný myšlienkový svet definuje tromi vzťahmi ja a sveta:

1. Svet oddelený od ja – ako ho vidí novoveká filozofia, menovite Descartes a Kant.
2. Svet ako výraz ja, s odkazom k idealizmu, najmä Hegelovi.
3. Svet ako hrozba pre ja, v zmysle existencializmu, kde „objektívny svet je pre identitu subjektu nutný, no zároveň vnímaný za hrozbu“.¹²

Spojujúcim prvkom je deliaca čiara medzi ja a svetom, s čím sa spája na jednej strane pocit hrozby, na druhej strana viera, že je možné „svet tam vonku“ pozorovať, pochopiť, prekonať. Na to a proti tomu sa ozývajú postmoderní myslitelia, pričom sú ale podľa Fiddesa „neustále v rozhovore s ja, či subjektom, moderny“.¹³ To, čo sa označuje za postmoderné,¹⁴ zhrňuje do štyroch bodov:

---

¹² Fiddes, *Seeing the World*, 39.

¹³ Fiddes, *Seeing the World*, 40.

¹⁴ Spôsob, akým Fiddes s pojmom postmoderny pracuje, pomerne výstižne zhrňuje tu: „Aj keď postmoderné myslenie vychádza z tak trochu komplexných výšin akademickej debaty, reflektuje pri tom rozšírenú ‚náladu‘, na ktorú odpovedá a do istej miery ju ovplyvňuje.“ (Fiddes, *Seeing the World*, 40.) Tým sa vysvetľuje to, že Fiddes príliš nerozlišuje intelektuálny akademický smer a kultúrny fenomén. Napriek tomu, že pracu-

1. Ponorenosť ja vo svete. Inými slovami sa jedná o odmietnutie subjekt-objektového rozlíšenia. Odmieťa sa myšlienka, že existuje jasná deliaca čiara medzi svetom vedomia a vonkajším svetom.
2. Hermeneutika podozrenia. Programová podozrievavosť voči všeobecným pravdám a veľkým naratívom.
3. Otvorenosť významu. Vždy prítomná pluralita interpretácií.
4. Otázka vznešena. Konflikt medzi predstavivosťou a rozumom.

Naša situácia teda nie je ani moderná, ani postmoderná, ale neskoro moderná, je kombináciou a napätím medzi obomi. Ďalej popíšeme, akým spôsobom sleduje Paul Fiddes podobné napätie aj v tradícii múdroslovej literatúry.

3. Poznanie a múdrost

Špeciálnu pozíciu múdroslovej tradície v rámci biblického kánonu,¹⁵ vo vzťahu k prístupu k poznaniu, opisuje v stati o Prísloviach Walter Brueggemann:

V protiklade k nároku, ktorý si kladie zjavenie na Sinaii, učiteľ múdrosti chápe, že poznanie viery Izraela je ponúkané všetkým. To dáva základ myšlienke prirodzenej teológie a následne dokonca myšlienke prírodných vied, teda štúdiu pravidelností, ktoré dávajú poriadok rozmarom reality – tie sa javia ako stále, a v tom zmysle predvídateľné.¹⁶

---

je takmer vylúčne s postmodernou akademickou filozofickou tradíciou, má na mysli aj všeobecné kultúrne povedomie. Vníma ich ako spojené nádoby.

- 15 Predpoklad zvláštneho, empiricky ladeného, myšlienkového smeru múdroslovej tradície je spoločný pre Brueggemanna a Fiddesa (a ďalších, s oporou pravdepodobne už u von Rada) a v tomto texte z neho vychádzame. To ale rozhodne neznamená, že by bol jednoznačne prijímaný alebo neproblematický. Napríklad Gerald Sheppard v súvislosti s von Radom uvádza: „Šalamúnovské osvietenstvo, charakterizácia múdrosti pojmami ako ‚medzinárodná‘, ‚eudaimonická‘ či ‚empirická‘ [...] sa dočkali ostrej kritiky.“ (Gerald Sheppard, *Wisdom as a Hermeneutical Construct*, New York, W. De Gruyter, 1980, 5.) Sám Sheppard sa snaží obhájiť tézu múdrosti, ako hermeneutického konštruktú, teda historického vývoja, kde „[...] múdrost sa stala teologickou kategóriou, v spojitosti s určitým chápaním kánonu, ktoré tvorilo perspektívu k interpretácii Tóry a prorockej tradície. V tomto zmysle sa múdrost stala hermeneutickým konštruktom pre interpretáciu svätých Písem.“ (Sheppard, *Wisdom*, 13.) Takto chápaná múdrost počíta s väčšou kontinuitou k staršej starozákonnej tradícii a nepredpokladá ani výrazný metodický zlom vo vzťahu k chápaniu a poznávaniu sveta.

Autorita tvrdení tu nestojí na delegácii zhora, ale na predpoklade, že poslucháč uzná koreláciu s vlastnou skúsenosťou.¹⁷ Z Brueggemannovho výkladu môžeme odvodiť dve tvrdenia: (1) Múdroslovná tradícia pracuje s podobnou metodikou, aká stojí v základe prírodných vied,¹⁸ pričom z prvého v kontexte náboženského textu plynie: (2) Takáto metóda aplikovaná na teológiu stvorenia dáva vzniknúť prirodzenej teológii.

Ani jedno z tvrdení nie je triviálne. Prvé tvrdenie nás zaujíma vo vzťahu k biblickému textu, druhé vo vzťahu k možnostiam teológie dnes. K druhému tvrdeniu sa čiastočne vrátíme v neskoršej časti práce v súvislosti s interpretáciou Paula Fiddesa. U prvého sa ešte zdržíme.

Brueggemannova analógia biblickej múdrosti k prírodným vedám je zrozumiteľná, no musí byť braná s rezervou. Niekoľko podobností tu je. Úlohou zbierania a zapisovania múdrosti je, podobne ako úlohou vedy, pozorovať a popísať pravidelnosti s cieľom predvídať účinky a aplikovať ich k budúcemu úžitku. Na druhej strane je tu ale vždy prítomný náboženský interpretačný rámec, ktorý už prírodným vedám nesvedčí. Bartholomew a O'Dowd komentujú: „[...] múdrosť si je vždy vedomá Hospodinoj pozície vládcu a múdreho stvoriteľa. Dráhy planét, zvierat a ročných období používa ako učebnicové príklady Božieho rukopisu v usporiadaní sveta.“¹⁹

Ďalšou analógiou vedeckej metódy je kolektívna snaha – porovnávanie a interpretovanie poznatkov na pozadí už vykonaných objavov, ktorú mô-

16 Walter Brueggemann, *Tod Linafelt, An Introduction to the Old Testament: The Canon and Christian Imagination*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2012, 345.

17 Príkladom môže byť rečnícka otázka v Prís 14,22: „Neblúdia azda tí, čo snujú zlo?“. Očakávané pritakanie poslucháča zo svojej vlastnej skúsenosti a následná logická súvislosť (namiesto argumentu autority Božieho slova) dávajú argumentačnú váhu nasledujúcemu: „Milosrdenstvo a vernosť však sprevádza tých, čo chystajú dobro.“

18 Na tomto mieste je dobré poznamenať, že Paul Fiddes si všimá, že aj keď postmoderná kritika metanaratívov mala často vedu za svoj terč, samotní vedci prejavujú výraznú dávku pokory, vzhľadom na veľký príbeh, ktorý by mohli prezentovať. Ako momenty takejto vedeckej opatrnosti uvádza napríklad kvantovú fyziku a Heisenbergov princíp neurčitosti. (Fiddes, *Seeing the World*, 134.) Okrem toho by sa dali spomenúť niektoré momenty v nedávom vývoji matematiky a logiky, ako paradox klamára či Gödelova veta o neúplnosti. Na druhej strane je však treba dodať, že pri filozofickej a teologickej interpretácii zložitých objavov modernej vedy je potreba postupovať veľmi opatrne, aby nevznikali paródie pôvodných tvrdení.

19 Craig G. Bartholomew, Ryan O'Dowd, *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, Doroners Grove: InterVarsity Press, 2011, 27.

žeme včítať dejinnému procesu redakcie zbierok prísloví, múdrosti. V tom sa dá vidieť určitý moment konfrontácie a vnútornej korekcie, ktorý je pre vedu kľúčový. Opäť je tu ale prvotným interpretačným pozadím teológia stvorenia: „Biblická múdroslovná literatúra zakladá svoju tradíciu na obrazoch a teológii správy o stvorení v Genesis.“²⁰ Okrem toho hraje silnú rolu aj ľudová tradícia, ku ktorej stojí veda často v protiklade. Taktiež sa mnohé z kauzálnych pozorovaní múdroslovej tradície týkajú oblastí, ktoré by sme dnes radili pod vedy spoločenské. Je tu ale spoločná určitá pozitívna viera v poznanie na základe pozorovania. V tomto duchu vidí Fiddes analógiu medzi múdrosťou a tou modernou, epistemologicky optimistickou, zložkou súčasného ovzdušia:

Na základe ich spisov sa môžeme o mudrcoch domnievať, že k svetu pristupujú so značnou dávkou sebavedomia. [...] K vlastným experimentom zo života pridávajú zápisy o letitých skúsenostiach ďalších, ktoré sú obsiahnuté v zbierkach prísloví, aj formálnejšie smernice získané od učiteľov, to všetko s cieľom zistiť čo robiť, aby sa jednotlivé situácie zvládali čo najúspešnejšie. [...] Vychádzajú z predpokladu, že svet prírody i človeka je súci k tomu, aby mu bolo porozumené skrz trpezlivé bádanie.²¹

Spomínali sme, že múdroslovná tradícia vníma pravidelnosti a hľadá v nich poučenie, a to vo svete prírody, aj vo svete človeka. Tieto dve sféry však neostávajú vždy oddelené a jednotlivé skúsenosti ľudského života sa dostávajú do analógie so svetom prírody.

Tu sa stále pohybujeme v rámci subjekt-objektového prístupu k svetu, ktorý pripomína modernú zložku Fiddesovej neskoršej moderny. Vedľa nej však stojí skeptickejší moment (Fiddes hovorí o momente „opatnosti“).²² Pre príklad uvedieme dva texty, ktoré si všíma aj Fiddes.²³ Analógiu medzi svetom prírody a svetom človeka ukazuje text Prís 30,29–31:

Títo traja vznešene vykračujú, vlastne štyria, čo pyšne pochodujú: lev, najmocnejší medzi zvieratami, neustúpi pred ničím, nafúkaný kohút aj cap a kráľ na čele svojho ľudu.

²⁰ Bartholomew, *Old Testament Wisdom*, 29.

²¹ Fiddes, *Seeing the World*, 96.

²² Fiddes, *Seeing the World*, 98.

²³ Fiddes neuvádza tieto texty v takomto priamom kontraste, no venuje sa obom v kontexte kapitoly, ktorá pojednáva túto tému, „Cautiousness and Caution of Wisdom“. (Fiddes, *Seeing the World*, 96–98.)

Podobná analógia v tej istej kapitole však odkazuje k prítomnosti tajomstva, nepoznaného (Prís 30,18–19):

Tieto tri veci sú mi podivné, vlastne štyri, čo nechápem: cestu orla na nebi, cestu hada po skale, cestu lode po morskej hlbine a cestu muža k dievčatu.

Fiddes si požičiava slovník Martina Heideggera a Hannah Arendt: svet sa vždy zároveň odhaľuje aj zahaľuje. Toho je si múdroslovný autor vedomý. V textoch použitých vyššie sa deje niečo, čo z modernej perspektívy môžeme nazvať snahou o spojenie biológie, fyziky a sociálneho chovania. Výrazy ako „sú mi podivné“ a „nechápem“ však ukazujú smerom k tomu momentu skepticizmu, ktorý Fiddes nazýva opatrnosťou múdrosti.

Než sa od tohto momentu presunieme k ďalšiemu k bodu, všimneme si ešte jedného podobného aspektu, ktorému sa Fiddes priamo nevenuje: irónii múdrosti. Carolyn J. Sharp vo svojej monografii *Irony and Meaning in the Hebrew Bible* označuje prácu múdroslovných pisárov za intelektuálny zenit biblickej irónie:

Irónia v biblickej literatúre dosahuje intelektuálneho zenitu v nuancovanom myslení izraelských pisárov v momente, keď sa venujú procesom vnímania a rozumenia. Múdroslovná literatúra zachováva metakognitívnu reflexiu starovekého Izraela o tom, akým spôsobom pozná to, čo pozná, a akým spôsobom môže tvrdiť to, čo tvrdí. Ironické metakognitívne vedomie je zjavné naprieč celým Písmom, nikde však nie je vyjadrené tak jasne a tak sofistikovane ako v múdroslovnej tradícii starého Izraela.²⁴

To sa deje rôznymi spôsobmi. Síce v sa v biblickom texte nestretávame s „prepracovanými filozofickými taxonómiami ohľadom rôznych druhov diskurzu a ich epistemologickými a morálnymi podkladmi. Stretávame sa tu však stále s dvojnásobnosťou, apóriami a protimluvami“.²⁵ Okrem epistemologickej irónie obsiahnutej v pasážach kníh Príslovia a Kazateľ stojí za zmienku dramatická irónia knihy Jób. „Publikum, na rozdiel od všetkých ľudských postáv knihy Jób, vie o tom, že všetko, čo sa Jóbovi stalo je výsledkom rozmarnej nebeskej stávk.“²⁶ Tieto príklady nám slúžia k potvrdeniu Fiddesovej myšlienky, že v múdroslovnej tradícii je prítomná špeciálna epistemologická reflexia, ktorej súčasťou je aj určitý skepticizmus.

24 Carolyn J. Sharp, *Irony and Meaning in the Hebrew Bible*, Bloomington: Indiana University Press, 2008, 189.

25 Sharp, *Irony and Meaning*, 189–190.

26 Sharp, *Irony and Meaning*, 190.

Opatrnosť, o ktorej hovorí Fiddes, vyjadruje aj ironizácia ľudského poznania.

4. Poznanie sveta a Boha

Práve moment, kedy sa objavuje prvok tajomstva a neistoty, vidí Fiddes ako situáciu, v ktorej v múdrosti začína reč o Bohu. Veľké množstvo výrokov o Bohu sa tu podľa neho objavuje explicitne (a mnoho ďalších k nim odkazuje implicitne) v kontexte limitov poznania. Príkladom nám bude text Prís 16,1: „Človek vo svojom srdci plánuje, odpoveď však prichádza od Hospodina.“ Fiddes uvádza ďalšie príklady, ktoré nebudeme menovať, no zhrňuje ich takto:

Vo všetkých týchto prípadoch zaznamenávame určitú neistotu v procese zvládania života na základe skúsenosti, ktorý sám je umením múdrosti: existuje niečo, čo nemôže byť plne garantované, nech je znalosť smerníc múdrosti akokoľvek dokonalá, a v tejto oblasti neznáma má Hospodin miesto.²⁷

Fiddes v tomto smere činí určitý pokus o teológiu múdrosti „zdola“. Načrtujeme ju po ukážke toho, akým spôsobom téma svätosti v Prísloviach tiež vykazuje znaky tej istej ambivalencie a dvojznačnosti poznania. Terminológia svätosti sa v (proto-)kánonickej²⁸ múdroslovnej tradícii takmer neobjavuje, no miesta, ktoré si ukážeme, pomáhajú ilustrovať a čiastočne potvrdzujú Fiddesovu tézu.

V knihe Prísloví nachádzame dva priame výskyty, pričom v oboch je reč o Hospodinovi, ktorý je titulovaný ako *Najsvätejší* (angl. *The Holy One*)

---

27 Fiddes, *Seeing the World*, 99. Fiddes ale zároveň varuje pred chápaním „Boha medzier“: „Pointou Jahvistických výrokov o limitoch nie je to, že by Boh náhle zasiahol a poznávajúcemu podložil nohu, ale ani to, že by Boh jednal jedine v priestore medzier ľudského poznania. Príslovia skôr potvrdzujú, že len Boh má dokonalú múdrosť vo všetkých oblastiach, vrátane tých, kde ľudské poznanie javí nepochopenie situácie.“ (Fiddes, *Seeing the World*, 109).

28 Je na mieste dodať, že s ohľadom na rozsah tohoto textu pracujeme nie len s Fiddesom, ale aj s múdroslavnou tradíciou veľmi selektívne. Kniha Prísloví je pre svoj rozsah a pre svoju výraznú pozíciu medzi biblickými múdroslavnými textami pojednávaná najčastejšie. Sme si vedomí toho, že dôležité a v istom zmysle iné interpretácie ponúkajú napríklad knihy Kazateľ a Jób a iné. V tomto texte im venujeme aspoň malý priestor na iných miestach. Sám Fiddes pracuje aj (avšak v menšej miere) s múdroslavnou tradíciou tzv. deuterokanonických kníh. Mimo rámec biblickej tradície sa dostáva skôr výnimočne a s komparatívnym zámerom.

a je teda postavený do kontrastu s pozorovaným svetom, ktorý je iba svetom. Refrénom biblickej múdrosti a akýmsi kľúčom k chápaniu jej teologického zakotvenia je myšlienka bázne pred Hospodinom ako počiatku múdrosti, Prís 9,10: „Začiatkom múdrosti je bázeň pred Hospodinom, v poznaní Najsvätejšieho spočíva rozumnosť.“ Rozumnosť či vhlad sú teda vždy spojené s poznaním Hospodina.

Druhý výskyt, uvedený ako slová Agura, však vyjadruje práve skepticizmus nad týmto poznaním. Prís 30,2–3: „som hlúpy viac než ktokoľvek iný a nemám ľudský rozum, nenaučil som sa múdrosti a nemám ani poznanie o Najsvätejšom.“ Dvojznačnosť, o ktorej hovorí Fiddes, je teda v reči o Bohu ako o tom, ktorý je svätý, prítomná obzvlášť zreteľne. Bez jeho poznania žiadne poznanie neexistuje, no mudrc je schopný o sebe vysloviť, že je zo všetkých najhlúpejší, pretože mu chýba poznanie o Najsvätejšom.

Uviedli sme, že Fiddes sa pokúša o niečo ako teológiu zdola. Teológia múdroslovia je v prvom rade teológiou stvorenia. Myšlienka, že poznaním jednotlivostí dokážeme dať určitý zmysel celku, predpokladá myšlienku jednoty, reality, ktorá by odpovedala nejakému veľkému príbehu, voči čomu sme vyjadrili určité námietky. Autor knihy *Kazateľ* píše o pátraní po takejto zjednotenej teórii: Kaz 7,25: „Poobzeral som sa a svoju myseľ som obrátil, aby som spoznal, skúmal a hľadal múdrosť a zmysel“.²⁹ Na inom mieste ale musí uznať, podobne ako autor slov Agura, ktoré sme uviedli vyššie, že: „Ako nepoznáš cestu vetra, nevieš, ako sa tvoria kosti v lone tehotnej ženy, tak nepoznáš konanie Boha, ktorý všetko spôsobuje.“ (Kaz 11,5). Je z toho ale zreteľné, že múdroslovie s myšlienkou určitej jednoty reality (sumy všetkého, čo je) počíta a má ju za svoj cieľ. To je dôležité, ak chceme hovoriť o akomkoľvek poznaní Boha skrze poznanie sveta. Námietky voči jednotnému celku, ktorý by mohol popísať nejaký jednotný naratív, sa však nedajú len tak odpísať a ako sme videli, múdroslovná tradícia ich formuluje nemenej vehementne než postmoderná kritika. Fiddes sa tejto téme venuje a navrhuje premýšľať o „celku, ktorý nie je útláčajúci“.³⁰ Takáto predstava celku nesmie vylučovať dlhšie naratívy a ich určitú pluralitu, musí zahrňať tú mieru opatrnosti, ktorú sme videli u pisárov Prísloví a autora *Kazateľa*.

²⁹ V NRSV, z ktorej cituje Fiddes, je na mieste slova „zmysel“ spojenie „sum of things“.

³⁰ Fiddes, *Seeing the World*, 318.

Fiddes ukazuje, že takýto celok nie je preexistentnou, transcendentnou skutočnosťou, je jednoducho súčtom jednotlivostí a zároveň ostáva človeku vždy do určitej miery nepoznatelný. Je poznateľný múdrosti Božej a odkazuje k Bohu stvoriteľovi. Celok, teda nie je ničím iným než „takou časťou, ktorá je daná bez potreby k manipulácii a kontrole“.³¹

Takúto ideu podľa Fiddesa konzistentne predkladá trojičná teológia: „Trojica je vrcholným metapríbehom: príbeh o tom, že Otec vysielá Syna, o Synovi, ktorý Otcovi poslušne odpovedá, a o Duchovi, ktorý do tohto vzťahu prináša vždy nové prekvapenia.“³² Z niekoľkých dôvodov však nie je utláčajúci: „žiadne subjekty v tomto vzťahu nevynucujú konanie človeka, vzťahy majú formu vzájomného sebaodovzdávania, neexistuje tu syntéza, iba neustála otvorenosť k budúcnosti, a preto, že naratív je možné poznať iba účasťou na ňom a tým, že každý doň vloží niečo vlastné.“³³

Fiddes teda situáciu vyusťuje do trojičnej teológie stvorenia. Tá mu dáva zmysel ako odpovedajúca otázkam, ktoré vznáša naša situácia spolu s múdroslovnou tradíciou. Snaha po poznaní, ktoré pomáha s navigáciou v živote a pátra po zmysle, po *sume* všetkých vecí, a zároveň je si vedomá svojich vlatných limitov, ktorá hľadá metanaratív a zároveň metanaratívy odmieta, potrebuje pohľad na svet, ktorý dokáže byť prostý utláčajúcej moci. Múdrosť starozákonnej tradície ponúka podobný koncept:

Múdrosť „sa zaujíma o pozorovanie sveta takého, aký je, zaznamenáva štruktúry udalostí [...], je umením čítania znamení sveta. Túto schopnosť ale nepoužíva s cieľom dominovať, využíva ju v pokore, ktorá si je vedomá komplexity, ktorá narušuje všetky uhladené formulácie a ktorá je otvorená ku zmenám a rozruchu.“³⁴

Múdrosť znamená nielen pozorovať, ale vidieť³⁵ svet a vďaka tomu vidieť Boha. Ako sa vytrácajú ostré hrany veľkých príbehov, vytráca sa aj jasná deliaca čiara medzi poznávaním sveta a poznávaním Boha. Fiddes dokonca dopĺňa: „Človek môže poznať Boha jedine skrze to, že vidí svet. Ak sa táto hebrejská myšlienka preniesie do kresťanskej teológie múdrosti,

---

31 Fiddes, *Seeing the World*, 323.

32 Fiddes, *Seeing the World*, 323.

33 Fiddes, *Seeing the World*, 323.

34 Fiddes, *Seeing the World*, 380.

35 To má na mysli názov tejto knihy.

[...] otvára široký priestor, v ktorom sa môžeme spolupodieľať na rytme trojjediného Boha.“³⁶

Pred záverečným zhrnutím je dobré zmieniť niektoré z reakcií, ktoré Fiddesova kniha vyvolala. Je zrejmé, že jej najsilnejšou stránkou a zároveň potenciálnym kameňom úrazu je jej ohromne široký záber a spôsob, akým Paul Fiddes vedľa seba stavia tradície veľmi odlišného charakteru. V recenziách sa preto opakovane objavovala chvála toho, ako Fiddes zložitú a rôznorodú látku zvláda.³⁷ Vedľa toho však zazneli kritické poznámky ohľadom problematickeho autorovho prístupu v jednotlivých oblastiach či kritika základných metodologických predpokladov.³⁸

Kniha inšpirovala aj rôzne texty ďalších autorít z disciplín, na ktorých pomedzí sa sama pohybuje. Inšpiruje sa ňou napríklad text biblistu Johna Bartona *God, the World and Wisdom*.³⁹ Z väčších teologických projektov, ktoré Fiddesovmu konceptu múdrosti venujú priestor, určite stojí za

36 Fiddes, *Seeing the World*, 380.

37 Napríklad ťažko preložiteľné: „In the end, these remarks do not do justice to the complexity and dynamism of Fiddes' *magnum opus*.“ (Mark S. Medley, [Recenzia knihy] *Seeing the World and Knowing God, Reviews In Religion & Theology* 21, Issue 2, March 2014, 216.)

38 David Brown vo svojej recenzii Fiddesovej knihy podrobuje kritike aspekt, ktorý považuje (ako teológ čítajúci teologickú knihu) za najviac prekvapivý. Tým je predpoklad, že „existuje len jedna realita, a to realita materiálna.“ (David Brown, [Recenzia knihy] *Seeing the World and Knowing God, The Journal of Theological Studies* 66, Issue 1, April 2015, 518.) Táto námietka sa mi zdá byť neopodstatnená. Aj keď nedualistické vnímanie reality nie je medzi teológmi pravidlom, dávno nie je výnimkou, ktorá by vyvolávala zásadnejšie prekvapenie či rozpaky. Čo je však podsatnejšie: aj keď Fiddes odmieta určitú formu ontologického dualizmu, bolo by nepochopením pripisovať mu jednoduché materialistické videnie sveta, na základe jeho myšlienky, že neexistuje „žiadna ontologická priepasť, ktorá by musela byť prekonaná, aby mohol byť Boh vo svete aktívny a prítomný.“ (Fiddes, *Seeing the World*, 41. Citované z jednej z pasáží, na ktoré David Brown pri svojej výtke odkazuje.)

39 Bartona zaujíma najmä ďalší výrazný Fiddesov motív – motív Božieho utrpenia. Tomu v texte venuje niekoľko exegetických úvah nad starozákonnými textami, tie sa pokúsi uviesť do dialógu s neskoršou židovskou mystikou a nakoniec sa, v náväznosti na Fiddesa, venuje tejto téme v kontexte múdrosti: „Reč Starého zákona sa filozofickej reči najviac priblíži pravdepodobne v pojme božskej Múdrosti [...] Keď Izaiáš o Bohu tvrdí, že „aj On je múdry,“ (Iz 31,2) a „svoj zámer uskutočňuje obdivuhodne, zvelaďuje múdrosť,“ (Iz 28,29) naznačuje tým analógiu medzi Bohom a tým najlepším, čo ľudstvo dokáže.“ (John Barton, *God, the World, and Wisdom*, in: A. Clarke, A. Moore [eds.], *Within the Love of God: Essays on the Doctrine of God in Honour of Paul S. Fiddes*, Oxford: Oxford University Press, 2014, 27.)

zmienku nedávny pokus Alistera McGratha o systematické premyslenie možností prirodzenej teológie s názvom *Re-Imagining Nature*. O Fiddesa sa tu opiera niekoľkokrát, najčastejšie vo vzťahu k jeho úvahám o skrytosti, zahalenosti prirodzeného sveta voči poznaniu.⁴⁰ Kniha teda inšpirovala rôzne reakcie naprieč širokým spektrom príbuzných disciplín.

Zisťujeme, že Fiddesova úvaha ústi zároveň v epistemologické i teologické tvrdenie, ktoré sú vzajomne závislé. Vychádza z tézy, ktorú sme sa snažili priblížiť, a to, že múdroslovná tradícia vidí svet podobne ako naša, neskoromoderná situácia. Múdrost' je však teologicky založená, a preto pre svoje poznanie predpokladá vieru v to, že je svet do istej miery zrozumiteľný a je tomu tak práve preto, že je to svet stvorený. Pri svojej opatrnosti a určitom skepticizme však zachováva optimizmus nielen čo do poznania sveta, ale aj čo do poznania Boha skrze svet. U Fiddesa však táto rovnica funguje len za predpokladu, že múdrost' pristupuje ku svetu bez snahy utláčať, prekonať ho. Takáto múdrost' má podľa neho oporu len v trojičnej teológii a len trojičný Boh (v zmysle, aký sme uviedli vyššie) je ten, ku ktorému svet, videný múdrostou, odkazuje.

Vyžadovalo by si viac priestoru, ak by sme mali skúmať, či je Fiddesova reinterpretácia starozákonnej látky skrze čisto kresťanské termíny citlivá a opodstatnená, každopádne je ale jeho analýza súčasnej situácie, v paralele s múdroslovnou tradíciou, veľmi nápaditým a prepracovaným (čo nemohol tento text dostatočne ukázať) príspevkom nielen k teológii stvorenia, ale k epistemologickým úvahám vôbec.

Mgr. Matej Kováčik

Přemyslovská 48/13

Praha 3, 130 03

matokovacik@outlook.com

---

⁴⁰ Vid' Alistera E. McGratha, *Re-Imagining Nature: The Promise of a Christian Natural Theology*, Hoboken: Wiley Blackwell, 2017, 79, 122.